

ПРАВОВИЙ ВИМІР ВИКОРИСТАННЯ АЛЬТЕРНАТИВНИХ ДЖЕРЕЛ ЕНЕРГІЇ В ПЕРІОД ВІЙНИ ТА ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ В УКРАЇНІ¹

LEGAL DIMENSION OF THE USE OF ALTERNATIVE ENERGY SOURCES IN THE PERIOD OF WAR AND POST-WAR RECOVERY IN UKRAINE

Павлига А.В., аспірантка кафедри аграрного, земельного та екологічного права
Національний університет «Одеська юридична академія»

У статті розглядається правовий вимір поняття та видів альтернативних джерел енергії в Україні та їх перспективи розвитку після війни. Альтернативні джерела енергії стають все більш важливими у світі, особливо у контексті незалежності від традиційних вуглеводневих джерел та боротьби із зміною клімату. У роботі досліджується нормативно-правове регулювання альтернативних джерел енергії в Україні, а також класифікація цих джерел згідно з сучасними стандартами. Детально проаналізовано особливості функціонування альтернативних джерел енергії в період дії воєнного стану, їх внесок у забезпечення енергетичної безпеки та можливості забезпечення енергетичної стабільності країни у важкі часи. Розглянуто вплив військових подій на енергетичний сектор країни та аналізує сучасний стан законодавства, спрямованого на підтримку та розвиток альтернативних джерел енергії в контексті геополітичних викликів. Стаття висвітлює правовий фреймворк, необхідний для сприяння сталому розвитку альтернативної енергетики під час кризових ситуацій та процесів відновлення після конфлікту. Зокрема, розглядаються питання правової підтримки інвестицій, створення сприятливих умов для розвитку альтернативних джерел енергії та забезпечення енергетичної безпеки в умовах військових загроз. Стаття надає читачам глибоке розуміння правового середовища використання альтернативних джерел енергії в кризових обставинах та спонукає до рефлексії щодо шляхів підтримки сталого енергетичного розвитку в умовах кризи. Підкреслено важливість створення стабільного та прозорого правового середовища для розвитку альтернативної енергетики, включаючи встановлення сучасних правових норм і стандартів. Стаття наголошує, що це допомагає залучати інвестиції та сприяє зростанню галузі. Правовий вимір також включає в себе визначення прав та обов'язків суб'єктів, що займаються альтернативними джерелами енергії, і гарантує їхні права та відповідальність для створення справедливого та ефективного регулювання.

Ключові слова: альтернативні джерела енергії, правове регулювання, класифікація, воєнний стан, енергетична безпека.

The article examines the legal dimension of the concept and types of alternative energy sources in Ukraine and their development prospects after the war. Alternative energy sources are becoming increasingly important in the world, especially in the context of independence from traditional hydrocarbon sources and the fight against climate change. The work examines the legal regulation of alternative energy sources in Ukraine, as well as the classification of these sources according to modern standards. The peculiarities of the operation of alternative energy sources during the period of martial law, their contribution to ensuring energy security and the possibility of ensuring the country's energy stability in difficult times are analyzed in detail. The article examines the impact of military events on the country's energy sector and analyzes the current state of legislation aimed at supporting and developing alternative energy sources in the context of geopolitical challenges. The article highlights the legal framework necessary to promote the sustainable development of alternative energy during crisis situations and post-conflict recovery processes. In particular, issues of legal support for investments, creation of favorable conditions for the development of alternative energy sources and ensuring energy security in conditions of military threats are considered. The article provides readers with a deep understanding of the legal environment for the use of alternative energy sources in crisis situations and prompts reflection on ways to support sustainable energy development in crisis conditions. The importance of creating a stable and transparent legal environment for the development of alternative energy, including the establishment of modern legal norms and standards, is emphasized. The article points out that this helps attract investment and promotes the growth of the industry. The legal dimension also includes defining the rights and obligations of subjects involved in alternative energy sources, and guarantees their rights and responsibilities to create a fair and effective regulation.

Key words: alternative energy sources, legal regulation, classification, martial law, energy security.

Вступ. Сучасний світ стикається зі значними викликами в галузі енергетики. Зміна клімату, дефіцит традиційних джерел енергії, а також висока залежність від імпортованих енергоресурсів ставлять під загрозу енергетичну безпеку багатьох країн, включаючи Україну. Військовий конфлікт та дія воєнного стану додатково ускладнюють ситуацію та роблять актуальними питання забезпечення стійкості та сталого розвитку енергетичного сектору.

Стан досліджень. Законодавчі проблеми розвитку альтернативної енергетики в Україні стали предметом наукових досліджень таких учених як С. Д. Білоцький, О. В. Гафурова, Х. А. Григор'єва [10], М. А. Дейнега, Г. Д. Джумагельдієва, М. М. Заверюха, І. І. Каракаш, К. М. Караханян, О. Б. Кишко-Єрлі, Р. С. Кірін, М. В. Краснова, М. М. Кузьміна, О. І. Кулик, С. А. Оболенська, А. В. Пастух, Є. О. Платонова [2], Е. Ю. Рибнікова, Ю. М. Рудь, О. М. Савельєва, М. В. Чіпко, Т. Є. Харитонова [10] та інші. Однак при цьому окреслена тематика вимагає більш розгорнутого аналізу, що обумовило появу цієї публікації.

Метою цієї статті є визначення та розкриття правових засад використання альтернативних джерел енергії, а також розкриття особливостей функціонування та перспектив розвитку альтернативної енергетики в період війни та в період післявоєнного відновлення.

Актуальність теми обумовлена низкою чинників. По-перше, воєнний конфлікт в Україні породжує ряд викликів у сфері енергетики та вимагає уваги до ефективних та стабільних джерел енергії для забезпечення безперервного функціонування життєво важливих інфраструктурних об'єктів. По-друге, збільшення ролі альтернативних джерел енергії сприяє зниженню залежності від імпорту енергоносіїв та покращенню стійкості енергетичної системи. Також, розвиток альтернативних джерел може сприяти зменшенню негативного впливу на навколишнє середовище та сприяти більш сталому розвитку країни.

Виклад основного матеріалу. Альтернативні джерела енергії стали одним із найважливіших напрямків розвитку енергетичного сектору у сучасному світі. Ці джерела є відмінною альтернативою традиційним вуглеводневим паливам, таким як нафта та вугілля, та мають багато переваг, зокрема екологічність, відновлюваність та мінімальний вплив на клімат.

Альтернативні джерела енергії включають такі джерела, як сонячна, вітрова, гідроенергетика, біомаса, гео-

¹ Дослідження здійснене в межах виконання проекту «Альтернативна енергетика в Україні: шляхи системного законодавчого стимулювання» за фінансової підтримки Національного фонду досліджень України (Договір про виконання наукового дослідження і розробки за рахунок грантової підтримки 74/0360 від 01.05.2023)

термальна енергія та інші. Кожне з цих джерел має свої особливості та може бути використане для виробництва електроенергії, тепла або палива для транспорту.

Особлива увага приділяється сонячній та вітровій енергії, які вважаються найбільш доступними та широко застосовуваними джерелами. Сонячна енергія використовує сонячні панелі для перетворення сонячного випромінювання на електричну енергію, тоді як вітрова енергія використовує вітрові турбіни для генерації електроенергії.

Однією з ключових переваг альтернативних джерел енергії є їх екологічність. Вони не виділяють в атмосферу шкідливих газів, що сприяє зменшенню впливу на зміну клімату та забруднення навколишнього середовища. Крім того, використання альтернативних джерел допомагає зменшити залежність від імпортованих енергоресурсів та підвищити енергетичну безпеку країни [1].

Для України розвиток альтернативних джерел енергії має велике значення. Країна має великий потенціал для використання сонячної, вітрової та біомасової енергії, а також має сприятливі умови для розвитку гідроенергетики та геотермальної енергії. Впровадження альтернативних джерел допоможе Україні забезпечити стабільність та сталість енергетичного сектору, знизити залежність від імпорту енергії та сприятиме розвитку нових галузей промисловості та створенню робочих місць.

Наряду з екологічними перевагами, розвиток альтернативних джерел енергії також сприятиме диверсифікації енергетичного міксу України, зробить енергосистему більш стійкою до зовнішніх впливів та коливань цін на традиційні джерела палива. Зменшення залежності від імпорту енергії стимулює розвиток внутрішнього ринку та підтримує національну економіку. Однією з ключових переваг альтернативних джерел енергії є їх відновлюваність. Доцільно відзначити, що сонячна та вітрова енергія, зокрема, мають нескінченний потенціал та не вичерпуються при використанні. Такий підхід до енергетики сприяє забезпеченню енергетичної сталості та незалежності, а також зменшує потенційні конфлікти, пов'язані з контролем над вуглеводневими ресурсами.

Важливим аспектом розвитку альтернативних джерел є їхній вплив на довкілля. Вони не викидають шкідливих газів, таких як діоксид вуглецю та сірководень, та не спричиняють інших забруднень повітря, що допомагає боротьбі зі зміною клімату та поліпшує якість повітря у населених пунктах. Крім того, використання альтернативних джерел допомагає зберегти природні ресурси, такі як вугілля та нафта, що важливо для збереження біорізноманіття та екосистем.

Водночас, існують і виклики, пов'язані із впровадженням альтернативних джерел енергії, зокрема, недостатня розвиненість інфраструктури, високі витрати на встановлення та підтримку альтернативних енергетичних систем, а також проблеми щодо зберігання енергії залежно від джерела. Проте зростаючий інтерес до альтернативних джерел та підтримка влади можуть стимулювати розвиток цієї галузі та зниження затрат у майбутньому.

Усе більше країн усвідомлюють важливість розвитку альтернативних джерел енергії, і Україна не є винятком. Українське законодавство та програми розвитку енергетичного сектору спрямовані на стимулювання використання альтернативних джерел та підтримку виробництва чистої енергії. Залучення альтернативних джерел енергії сприяє розвитку технологій та інновацій у сфері енергетики. Велика кількість досліджень і розвитку нових технологій в сфері відновлюваної енергетики спонукає до створення нових робочих місць та залучення інвестицій у високотехнологічні галузі.

Розвиток альтернативних джерел енергії в Україні залежить від ефективного правового регулювання у цій сфері. Для стимулювання розвитку альтернативних джерел енергії були прийняті різноманітні нормативно-правові акти, що передбачають сприяння для інвесторів та підприємців, що діють у даній сфері. Забез-

печення стабільності та передбачуваності регуляторного середовища є важливим для залучення інвестицій та реалізації довгострокових інвестиційних проектів. Етапи розвитку законодавства у сфері використання альтернативних джерел енергії в Україні досліджувала Є. О. Платонова [2]. Вона виділяє чотири етапи розвитку законодавства в сфері альтернативної енергетики: 1) етап виникнення та становлення законодавства з використання альтернативних джерел енергії (1994–1999 рр.) – пов'язаний з підготовкою умов для розвитку альтернативних джерел енергії та привертання інвестицій в цю сферу;

2) етап формування законодавства з використання альтернативних джерел енергії (2000–2011 рр.) – характеризується прийняттям правових актів щодо стимулювання використання альтернативних джерел енергії та підтримки зелених технологій;

3) інтеграційний етап розвитку законодавства з використання альтернативних джерел енергії (2011–2017 рр.) – передбачає активну реалізацію та імплементацію законодавчих ініціатив у сфері альтернативних джерел;

4) інноваційний етап розвитку законодавства з використання альтернативних джерел енергії (з 2017 року і до теперішнього часу) – свідчить про стрімкий розвиток галузі альтернативних джерел енергії в Україні та активний пошук нових можливостей для забезпечення сталого та екологічно чистого енергетичного майбутнього.

Сучасні тенденції розвитку законодавства щодо альтернативних джерел в Україні враховують необхідність стимулювання використання альтернативних джерел енергії шляхом надання пільг та інших підтримуючих заходів для підприємців та інвесторів. Посилення уваги до альтернативних джерел ставить перед країною завдання прискорити перехід до енергетичної системи, що базується на відновлюваній енергії.

Сектор енергетики в Україні перебуває в статусі війни з 2014 року, тому від 24 лютого 2022 року, після широкомасштабного вторгнення РФ на територію України певні рішення були вже відпрацьовані на територіях України, де раніше велися активні бойові дії та тимчасово окупованих територіях. Одночасно, український сектор енергетики зіткнувся з новим рядом більш загрозливих викликів, таких як ядерний тероризм, включаючи захоплення атомних електростанцій, систематичні руйнування критичної інфраструктури, включаючи електромережі та газові системи, зниження попиту на енергетичні продукти через масовий від'їзд населення та припинення бізнесу, а також серйозне падіння оплат за енергію в енергетичній системі. Поміж викликів варто відзначити також рішення продовжити процес синхронізації енергетичної системи України з енергосистемою Континентальної Європи, незважаючи на військові дії на всій території країни, та неухильний вплив паливної кризи та інших чинників. Отримання Україною статусу кандидата на вступ до ЄС також створює додаткові виклики для сектора енергетики та його регулювання [3].

Ще однією проблемою, яка значно поглиблює складне становище виробників енергії з альтернативних джерел, є вирішення відсоткової вартості компенсації за регулювання небалансу електричної енергії. Зараз, на сучасному етапі, виробників енергії з альтернативних джерел відчужують обмеження від діяльності ДП «Гарантований покупець». Діюча формула обліку небалансів накладає на виробників обов'язок відшкодовувати неотриманий прибуток ДП «Гарантованого покупця» [4]. Зазвичай, в нормальних умовах, цей механізм може бути виправданий. Але у контексті сталих цін і різноманіття на ринку електричної енергії, поточні правила визначення вартості врегулювання небалансу електричної енергії ДП «Гарантованого покупця» можуть виглядати антиконкурентними для виробників енергії з альтернативних джерел. Виробники енергії з альтернативних джерел не мають обов'язку компенсувати втрачений прибуток ДП «Гарантованого покупця» через його неспроможність реалізувати електричну енергію на ринку. Поточні

штрафні відшкодування за небаланси змушують різних виробників енергії з альтернативних джерел сплачувати від 30% до 90% від вартості наданої електроенергії [5].

Відповідно до розрахунків Української асоціації вітрової енергетики (УВЕА), в 2022 році мала бути введена в експлуатацію нова вітроенергетична потужність обсягом 800 МВт в Україні. Усі ці проекти отримали дозволи на підключення до електромережі, компанії уклали контракти на постачання електроенергії за «зеленим» тарифом, а також уклали договори на придбання вітроенергетичного обладнання від виробників устаткування. Деякі з них навіть успішно доставили вітротурбіни на майданчики вітроелектростанцій. Однак внаслідок початку повномасштабного вторгнення та окупації частини української території, процес будівництва вітроелектростанцій був призупинений. Додатково до цього, в березні 2022 року, Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері енергетики та комунальних послуг (НКРЕКП), прийняла Постанову № 352 [6], якою надано операторам розподільних систем, з якими було укладено угоди щодо приєднання нових станцій до 24 лютого 2022 року, право інформувати своїх замовників про виникнення форс-мажорних обставин і, в разі необхідності, переносити терміни приєднання електроустановок до електричної мережі. У той же час, передбачені Законом України № 555-IV «Про альтернативні джерела енергії» [7] терміни, впродовж яких необхідно виконати будівництво станцій, щоб мати можливість отримувати «зелений» тариф, закінчуються 31 грудня 2022 року. Однак доцільно продовжити строки, оскільки війна в Україні все ще триває.

Надання виробникам відновлювальної енергії можливості добровільно виходити з балансуєючої групи Гарантованого покупця та самостійно продавати електроенергію на різних сегментах ринку є дуже важливим кроком для підвищення ліквідності ринку відновлювальної енергетики в Україні. Це право було закріплено у Законопроекті № 7427 «Про особливості регулювання відносин на ринку природного газу та у сфері теплопостачання протягом дії воєнного стану та подальшого відновлення», який був прийнятий в липні 2022 року. Саме цей законопроект відкрив шлях до розвитку корпоративних угод про купівлю електроенергії (Power Purchase Agreements, PPA) в сфері відновлювальної енергетики, насамперед для нових проектів. Він забезпечив можливість укладання угод, які враховують відмінності між виробниками відновлювальної енергії та покупцями електроенергії, як визначено в зазначеному Законопроекті [8].

Як зазначають Х. А. Григор'єва та Т. С. Харитоновна, наступною рухливою тенденцією також можна вважати посилення євроінтеграційних процесів, які чітко виявляються в європеїзації вітчизняного енергетичного законодавства та доктрини. За незмінної вірності обраному

політичному курсу, українська юридична наука зрозуміло буде активно занурюватися у вивчення європейського законодавства в галузі альтернативної енергетики з метою його відтворення в українському правовому контексті [9, с. 242].

Завершення конфліктів та відновлення після воєнного стану створюють певні перспективи для розвитку використання альтернативних джерел енергії". Правове регулювання в цей період виконує ключову роль у стимулюванні інвестицій та розвитку альтернативних джерел енергії для забезпечення сталого розвитку країни.

Важливо продовжувати аналіз нормативно-правового регулювання та робити пропозиції щодо його вдосконалення з метою стимулювання інвестицій та підтримки розвитку використання альтернативної енергетики. Крім того, слід ретельно вивчати особливості функціонування альтернативних джерел під час дії воєнного стану та розробляти ефективні механізми забезпечення енергетичної стійкості у таких умовах.

Першочерговим завданням є прийняття єдиного стратегічного документа та плану реалізації, який визначає напрямки розвитку енергетики та ВДЕ в Україні. Важливо, щоб держава та ринкові учасники брали активну участь у виконанні цих планів.

Для досягнення довгострокових цілей (наприклад, до 2050 року) необхідно прийняття чітких національних стратегій, амбітних цілей щодо частки ВДЕ у виробництві електроенергії, сприяння інвесторам та впровадження нових технологій.

Підсумовуючи вищевикладене, можна зробити висновок, що особливості функціонування альтернативної енергетики під час дії воєнного стану демонструють, що ця сфера потребує уваги та додаткових рішень для забезпечення стійкості енергетичної системи у складних умовах конфліктів. Перспективи розвитку альтернативної енергетики після війни відкривають нові можливості для сталого розвитку країни та забезпечення енергетичної незалежності.

Створення стабільного та прозорого правового середовища є невід'ємною умовою для сприяння розвитку альтернативної енергетики. Встановлення чітких та сучасних правових норм та стандартів є критично важливим, оскільки це надає можливість привабити інвестиції та сприяти росту цієї галузі. Правовий вимір також передбачає визначення прав та обов'язків суб'єктів, які займаються альтернативними джерелами енергії, та забезпечення їхніх прав і відповідальності для створення справедливого та ефективного регулювання. Підтримка з боку держави у вигляді фінансових стимулів та податкових пільг може сприяти розвитку альтернативної енергетики, сприяючи при цьому залученню інвестицій. У світлі глобальних екологічних викликів, важливо підкреслити, що міжнародна співпраця та використання міжнародних стандартів є ключовими факторами успішного розвитку цієї галузі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Павліга А. В. Переваги та недоліки використання вітрової енергетики: оцінка впливу на довкілля. *Дослідження інновацій та перспективи розвитку науки і техніки у XXI столітті*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Рівне, 25–26 лист. 2021 р.). Рівне : Видавничий дім «Гельветика», 2021. Ч. 1. С. 147–149.
2. Платонова Є. О. Етапи розвитку законодавства у сфері використання альтернативних джерел енергії в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 8. С. 251–255.
3. Гутаревич Н. Енергетика під час війни в Україні: які зміни в регулюванні? ЮРЛІГА. URL: https://jurliga.ligazakon.net/aktualno/12602_energetika-pd-chas-vyni-v-ukraini-yak-zmni-v-regulyuvann (дата звернення: 07.08.2023).
4. Глава «ГарПока» Пилипенко: Підтримка тарифів для населення експортерами e/e – це живі гроші, необхідні ринку (інтерв'ю). *Енерго Реформа*. URL: <http://reform.energy/news/glava-garpo-pilipenko-pidtrimka-tarifiv-dlya-naselennya-eksporterami-ee-tse-zhivi-groshe-neobkhidni-rinku-intervyu-20667> (дата звернення: 07.08.2023).
5. Конеченков А., Омельченко В. Сектор відновлюваної енергетики України до, під час та після війни. URL: <https://razumkov.org.ua/statti/sector-vidnovlyuvanoyi-energetyky-ukrayiny-do-pid-chas-ta-pislya-viyny> (дата звернення: 07.08.2023).
6. Про затвердження Порядку тимчасового приєднання електроустановок до системи розподілу у період дії в Україні воєнного стану : постанова НКРЕКП від 26.03.2022 р. URL: <https://www.nerc.gov.ua/acts/pro-zatverdzhennya-poryadku-timchasovogo-priyeddannya-elektrostanovok-do-sistemi-rozpodilu-u-period-diyi-v-ukrayini-voeynnoho-stanu> (дата звернення: 07.08.2023).
7. Про альтернативні джерела енергії: Закон України від 20.02.2003. *Відомості Верховної Ради України*. – 2003. – № 24. – Ст. 1.
8. Power Purchase Agreements (PPAs) and Energy Purchase Agreements (EPAs). URL: <https://ppp.worldbank.org/public-private-partnership/sector/energy/energy-power-agreements/power-purchase-agreements> (дата звернення: 07.08.2023)
9. Харитоновна Т. Є., Григор'єва Х. А. Доктрина правового регулювання альтернативної енергетики в Україні: сучасні тенденції розвитку. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2020. № 3 (31). С. 237–245.